wonen in diversiteit

p.4 DE ASIELCRISIS VOORBIJ?

p.4 DE ASIELCRISIS ALS KANS VOOR DE STAD

p.6 SAMENWONEN IN DE STAD

p.8 SPANNING TUSSEN ‘ARCHITECTUUR’ EN ‘MIGRATIE’ HERDENKEN

p.12 NOOD AAN OPDRACHTGEVERSCHAP

p.12 MIDDENVELD ALS MOTOR

p.13 INCLUSIEF ONTWERP

p.14 DE ONTWERPOPGAVE

p.16 ONTWERPVOORZETTEN

p.17 NAAR EEN INCLUSIEF ONTWIKKELINGSMODEL

p.18 HEIM-COLLECTIEF AAN HET WERK

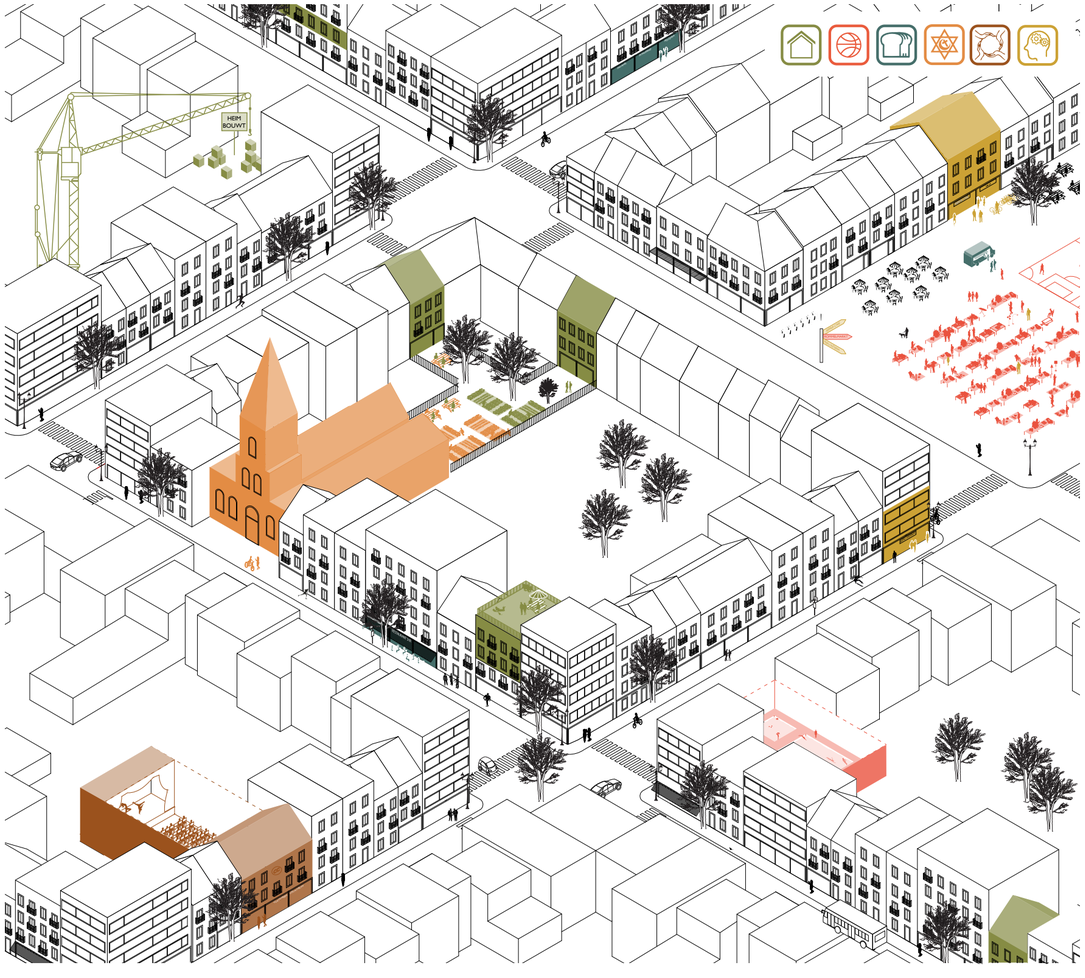
p.20 HEIM GAAT OP ZOEK NAAR …

Inclusieve woonvormen voor nieuwkomers

In deze tentoonstelling grijpen we de asielcrisis aan om het bredere woningvraagstuk in de stad te herdenken. In plaats van de asielcrisis als een verliesverhaal voor de stad te beschouwen, gaan we op zoek naar innovatieve woonvormen die uitnodigen tot wonen in diversiteit en zo de stad een nieuwe impuls geven. Vandaag zien we immers dat migranten vaak geïsoleerd leven van de samenleving waarin ze terecht zijn gekomen, zowel tijdens als na hun asielprocedure.

Als een collectief van architecten met een sociale missie geloven we in de kracht van architectuur om maatschappelijke vraagstukken open te trekken en te verbeelden. Bij gebrek aan opdrachtgeverschap voor de architectuur van migratie, nemen we in deze tentoonstelling de rol van opdrachtgever even op. We schrijven ons eigen programma en gaan op zoek naar nieuwe recepten die wonen in diversiteit mogelijk maken. Via ontwerpend onderzoek en geïnspireerd door waardevolle initiatieven van middenveldorganisaties in binnen- en buitenland, onderzoeken we hoe we een permanente en flexibele structuur voor tijdelijke woonvormen kunnen ontwikkelen. Door deze innovatieve woonvormen te injecteren met ruimtes voor werken en ontmoeten, worden ze belangrijke hefbomen voor integratie. Tegelijkertijd kunnen ze uitgroeien tot ruimtes die een nieuwe collectiviteit mogelijk maken. Zo ontstaat een win-winsituatie voor zowel de nieuwkomer als voor de stad.

Het HEIM-collectief wil niet alleen nieuwe vormen van samenwonen in diversiteit op de agenda zetten van beleidsmakers en architecten. HEIM staat mee aan de wieg van twee woonprojecten die de ideeën in de praktijk brengen. Daarnaast werkt het collectief samen met middenveldorganisaties aan een compleet ontwikkelingsmodel. De architecturale uitwerking van het nieuwe wonen in diversiteit is immers slechts een schakel in een bredere keten die de uitvoering ervan mogelijk moet maken.

Naar een nieuw stedelijk model voor inclusieve opvang met primaire en secundaire functies als hefboom voor integratie © HEIM, Kimoura Hauquier

De asielcrisis voorbij?

Vandaag is de Europese asielcrisis* niet langer het hoofdpunt in het journaal. Dit doet vermoeden dat er niet langer sprake is van een acute nood. Niets is minder waar. De opvang van asielzoekers verloopt immers in cascade. Na een lange asielprocedure* en een geïsoleerd verblijf in een collectief opvangcentrum van Fedasil (of haar partners), komen (al dan niet tijdelijk) erkende vluchtelingen* nu op de reguliere woningmarkt terecht.

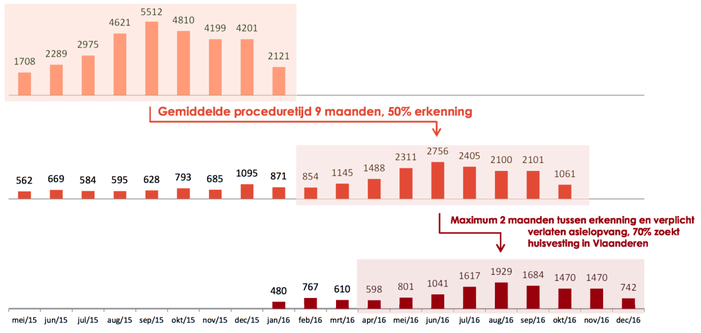
Mede omdat deze woningmarkt, zeker in steden, al onder grote druk staat, is er vandaag sprake van een acute woningnood. Een schrijnend tekort aan sociale woningbouw voedt deze acute woningnood. Door hun kwetsbaarheid en lage financiële draagkracht vallen migranten vaak in de handen van huisjesmelkers. Regelmatig worden zij ook geconfronteerd met discriminatie op de private huurmarkt. Als gevolg hiervan vinden nieuwkomers weinig stabiliteit op de reguliere woningmarkt. Dit komt ook omdat hun gezinssituatie (bijvoorbeeld in het kader van gezinshereniging) veranderlijk is.

Tot slot kunnen we vaststellen dat nieuwkomers, zowel tijdens als na hun asielprocedure, moeilijk aansluiting vinden bij de samenleving waarin ze terecht komen. Kunnen we op de huidige en toekomstige woonnood een duurzaam antwoord vinden dat meteen ook de integratie van nieuwkomers bevordert?

Referenties:
Daems, E. (2017). *Vluchtelingen vinden geen woning zonder honderden euro's te dokken aan een tussenpersoon.* Mo*.
Geraadpleegd op 16 juli 2017 via http://www.mo.be.

De asielcrisis als kans voor de stad

Ondanks de uitdagingen, bekijken wij in deze tentoonstelling de asielcrisis als een kans voor de stad. In plaats van de asielcrisis als een verliesverhaal voor de stad te beschouwen, denken we dat asielcrisis en de daarmee gepaarde acute woonnood een opportuniteit biedt om het huidige woonbeleid te herdenken. We grijpen de noodzaak dus aan als aanleiding om na te denken over het bredere woningvraagstuk in de stad. De crisis van vandaag wordt zo aangegrepen als een laboratorium voor nieuwe stedelijke praktijken en innovatieve woonvormen in de toekomst. Hierbij is de vluchteling of migrant slechts een van de vele personen die baat kan hebben bij een verbeterd en inclusief woonbeleid. Wij geloven dus dat de crisis de potentie heeft om onze blik te verscherpen.

Opvang in cascade © HEIM, gebaseerd op Opvang in cascade, Vluchtelingenwerk Vlaanderen

*

De asielcrisis

In 2015 kende Europa vanaf de zomer een grote toestroom van asielzoekers via de Middellandse Zee, voornamelijk uit het Midden Oosten en Afrika. Al snel werd over een asielcrisis gesproken en werd de kostprijs ervan voor Europa becijferd. De omvang van de asielcrisis voor Europa kan echter ook gerelativeerd worden.

"De vluchtelingencrisis is geen kwestie van aantallen, maar een crisis van solidariteit", schreef de vorige VN-secretaris-generaal Ban Ki-moon. Bijna 90 procent van alle vluchtelingen ter wereld wordt opgevangen in ontwikkelingslanden. Acht landen herbergen meer dan de helft van alle vluchtelingen ter wereld. Als de verantwoordelijkheden eerlijk verdeeld werden, zou er geen asielcrisis zijn voor de gastlanden, stelt Ban Ki-moon terecht. Ook Nederlands Bouwmeester Floris Alkemade relativeert op zijn beurt absolute aantallen: *"In 2015 is in Europa, maar ook in Nederland, in absolute termen ongeveer een kwart procent van onze bevolking aan vluchtelingen opgenomen. Hoe kan het dat een kwart procent zo'n paniek veroorzaakt, terwijl het in landen als Jordanië gaat om maar liefst dertig procent? Dan stel ik vast: dit is geen vluchtelingencrisis maar een solidariteitscrisis. Hier toont zich het onvermogen van landen om samen te werken."* (Alkemade, 2017, p. 145)

Referenties:
Alkemade, F. (2017). Een wereld te winnen. In K. Hannema, R.-J. de Kort, & L. Schrijver (Eds.), *Yearbook Architecture of the Netherlands 2016-2017* (pp. 142-155). Rotterdam: NAi 010.
Ban Ki-Moon. (2016, mei). *Refugees and migrants: A crisis of solidarity.* Geraadpleegd op 20 mei 2017 via http://www.ipsnews.net/2016/05/refugees-and-migrants-a-crisis-of-solidarity/

De asielprocedure

Het recht op verkrijgen van politiek asiel werd in 1951 vastgelegd door de Verenigde Naties met de Conventie van Genève. Door dit verdrag (en de latere aanvullingen) te erkennen, engageert de Europese Unie, en dus ook ons land, zich tot het opvangen van asielzoekers. Het omschrijft echter niet op welke manier de ontheemde mensen moeten worden opgevangen. Hier schuilt er een leemte.

Waar de gastarbeiders met open armen werden ontvangen, is dat vanaf de jaren '70 niet meer het geval. Sindsdien dienden vluchtelingen zelf een onderdak te vinden in een gemeente naar keuze en konden daarbij beroep doen op het OCMW voor financiële ondersteuning. Toen dit in 1986 voor de OCMW's van de grote steden een te grote last werd, richtte de overheid het allereerste collectieve opvangcentrum op, het klein Kasteeltje, in een voormalige kazerne.

Toen dit nog steeds onvoldoende was, werkte ze vanaf 1989 samen met het Belgisch Rode Kruis, die een 500-tal opvangplaatsen voorziet in diverse verlaten gebouwen, gaande van kloosters, internaten, vakantieoorden, etc. Daar worden mensen opgevangen en voorzien in hun materiële basisnoden zolang hun asielaanvraag loopt. In de loop der tijd, kwamen daar nog andere middenveldorganisaties bij (zoals Caritas) die tot juni 2017 de meest kwetsbare doelgroepen opvingen in kleinschaligere Lokale Opvang Initiatieven (LOI's).

Bij aankomst worden asielzoekers vandaag in de meeste gevallen naar een open collectief centrum gebracht, waar ze met een 500 à 800-tal mensen moeten samenleven. De nieuwkomers die een (al dan niet tijdelijke) erkenning krijgen, staan meteen voor een volgende uitdaging. Zij dienen binnen de twee maanden een woning te vinden om zo een domicilie en een leefloon te verkrijgen.

De vluchteling: een lexicon

De term 'vluchteling' heeft vele betekenissen en wordt ook aangeduid met andere termen, zoals 'migrant'. Hier een woordje uitleg bij de verschillende profielen en statuten.

1. De Kandidaat-vluchteling of asielzoeker
Een kandidaat-vluchteling of asielzoeker is een persoon wiens asielaanvraag in verwerking is. Gedurende de periode van deze verwerking krijgt de persoon in kwestie materiële (geen financiële) steun en wordt hij gehuisvest in een open collectief opvangcentrum.

2. Emigrant en (im)migrant
Iemand die migreert (verhuist naar een ander land) wordt een migrant genoemd. Een immigrant betreedt het land, een emigrant verlaat het land.

3. Vluchteling
- Erkende vluchteling of statushouder
Een erkende vluchteling of statushouder is een asielzoeker wiens asielaanvraag goedgekeurd is. De voorwaarden om erkend te worden als vluchteling zijn opgesteld in de Conventie van Genève in 1951: *'Een persoon die uit gegronde vrees voor vervolging wegens zijn ras, godsdienst, nationaliteit, het behoren tot een bepaalde sociale groep of zijn politieke overtuiging, zich bevindt buiten het land waarvan hij de nationaliteit bezit, en die de bescherming van dat land niet kan of, uit hoofde van bovenbedoelde vrees, niet wil inroepen, of die, indien hij geen nationaliteit bezit en verblijft buiten het land waar hij vroeger zijn gewone verblijfplaats had, daarheen niet kan of, uit hoofde van bovenbedoelde vrees, niet wil terugkeren.'*
- Politieke vluchteling
Een persoon die vlucht naar aanleiding van één van de voorwaarden opgesteld in de Conventie van Genève.
- Economische vluchteling
Een persoon die niet vlucht om politieke redenen, maar in de hoop elders een betere levensstandaard te kunnen opbouwen. Deze benaming heeft een negatieve bijklank, omdat dit soort mensen vaak als onechte vluchteling gepercipieerd worden. In praktijk blijkt het onderscheid tussen economische en politieke vluchtelingen (zoals bepaald in de Conventie van Genève) moeilijk te maken, want het vluchtmotief is vaak een combinatie van politiek geweld en precaire levensomstandigheden. Vandaag zijn er bovendien ook mensen die vluchten omwille van klimatologische redenen (zoals overstromingen, tsunami's, een gebrek aan water, enz.), zij worden '*klimaatvluchtelingen*' genoemd. Net als economische vluchtelingen zijn deze mensen niet beschermd door de Conventie van Genève.

4. Vreemdeling of buitenlander
Een vreemdeling of buitenlander is een persoon die een andere nationaliteit bezit dan het land waarin hij verblijft. Het woord 'vreemdeling' heeft intussen een erg negatieve bijklank.

5. Staatloze
Een staatloze is een persoon die geen enkele nationaliteit bezit, met andere woorden, die door geen enkel land als onderdaan wordt beschouwd, en bijgevolg juridisch gezien niet bestaat.

6. Uitgeprocedeerde
Indien de asielaanvraag van de asielzoeker geweigerd wordt, hij hiertegen in beroep is gegaan, en de asielaanvraag wordt opnieuw geweigerd, dan wordt de asielzoeker uitgeprocedeerde genoemd. In dit geval moet hij binnen de 30 dagen het land verlaten.

7. Illegaal
Met een illegaal wordt een persoon aangeduid die geen toestemming heeft om op grondgebied van een bepaald land te verblijven, dat kan bijvoorbeeld zijn omdat de asielaanvraag en hoger beroep zijn afgekeurd, of omdat er nooit een asielaanvraag ingediend is.

8. Ontheemde
Ontheemden zijn personen op de vlucht die geen internationale grens hebben overgestoken om asiel aan te vragen. Ze verblijven nog steeds in hun eigen land en blijven wettelijk beschermd door hun eigen overheid, ook al is het vaak diezelfde overheid die aanzet geeft tot vluchten.

9. Allochtoon en autochtoon
Een allochtoon is een persoon waarvan minstens één van beide ouders in het buitenland geboren is.
Bij een autochtoon zijn beide ouders in het land van verblijf geboren.

Samenwonen in de stad

Bij het nadenken over innovatieve vormen die wonen in diversiteit mogelijk maken, kiezen we dus uitdrukkelijk voor de stedelijke context. Migratie is immers een zeer stedelijk fenomeen. En hoewel **migratie van alle tijden is***, kunnen we wel veranderende nederzettingspatronen van migranten vast stellen. Zo worden steeds meer steden in België door migranten als bestemming gezien. Onze hoofdstad Brussel is daardoor niet langer meer de eerste of enige bestemming voor migranten. Ook grote steden als Antwerpen en Gent of middelgrote en kleine steden als Aalst of Oostende hebben vandaag te maken met **superdiversiteit***. Deze superdiversiteit heeft een grote impact op het wonen in de stad. Daarbij zien we wonen niet beperkt tot louter huisvesting, maar als de brede praktijk van samenleven in diversiteit, waartoe ook werken en ontmoeten gerekend kunnen worden.

In de stad worden migranten aangetrokken door de aanwezige 'infrastructuur van aankomst': dynamische sociale organisaties en verenigingen, (transnationale) netwerken van **zelfopvang***, informele vormen van werkgelegenheid, sociale netwerken gebaseerd op gedeelde nationaliteit, etniciteit of religie, gespecialiseerde voedingswinkels, etc. Deze 'infrastructuur van aankomst' bevindt zich meestal in de zogenaamde 'aankomstwijken'. Dit zijn veelal wijken met een reeds hoge concentratie van mensen met een allochtone origine, maar ook met betaalbaardere, maar weinig kwalitatieve, woningen. Voor veel migranten vormt de aankomstwijk een eerste, weliswaar precair, opvangnet.

Beleidsmakers staan vaak sceptisch tegenover dergelijke aankomstwijken, omdat de hoge concentratie van mensen met een allochtone afkomst de **integratie*** van nieuwkomers in de weg zou staan. Vaak blijkt het inderdaad moeilijk voor nieuwkomers om hun sociaal netwerk uit te breiden tot buiten de aankomstwijken. Daartegenover staat vaak een erg hoge sociale cohesie in deze wijken.

Het gegeven dat steden voor migranten de belangrijkste aantrekkingspolen vormen, botst enigszins met het (slechts gedeeltelijk uitgevoerde) spreidingsplan van Fedasil. In dit spreidingsplan worden asielcentra over het hele Belgische territorium verspreid.

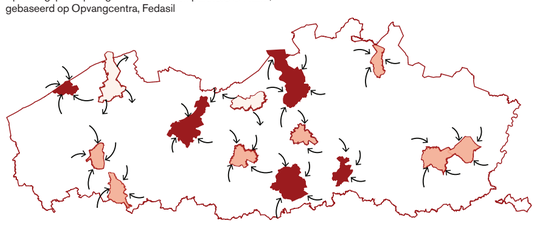
Daardoor zijn deze centra dikwijls ver buiten de stedelijke weefsels met hun bijzondere concentratie van socio-economische en culturele activiteiten gesitueerd. Na hun erkenning, verhuizen de meeste migranten daarom naar de steden. De grote uitdaging voor de steden is dan ook om nieuwe woonvormen te vinden om met superdiversiteit om te gaan.

Referenties:
Venice Architecture Biennale (2016), *Reporting from the Front.* Curator: Alejandro Aravena.
Coryn, E. (2013). *Kan de stad de wereld redden?* Brussel: VUBPress.
Cosmopolis. *Urban Arrival Infrastructures.* Geraadpleegd op 20 februari 2016 via http://www.cosmopolis.be/news-event/urban-arrival-infrastructures.
Saunders, D. 2010. *Arrival City: The Final Migration and Our Next World.* Toronto: Knopf Canada.
Elser, O., Cachola Schmal, P., Scheuermann, A. & text(s) by Saunders, D. (2016). *Making Heimat. Germany, Arrival Country.* Hatje Cantz, Berlijn.
Geldof, D. (2013) *Superdiversiteit: Hoe Migratie Onze Samenleving Verandert.* Leuven: Acco.
Glick Schiller, N. & Çağlar, A. (Eds.) (2011) *Locating Migration. Rescaling Cities and Migrants,* Ithaca: Cornell University Press.
Oslo Architecture Triennial. (2016). *After Belonging. The Objects, Spaces, and Territories of the Ways We Stay in Transit.* Lluis Alexandre Casanovas Blanco, Ignacio G. Galán, Carlos Minguez Carrasco, Alejandra Navarrete Llopis, and Marina Otero Verzier (eds.). Baden: Lars Müller Publishers.
Sterckx, N. (2016, juni). *Het spreidingsplan voor asielzoekers deemstert weg.* Geraadpleegd op 28 oktober 2016 via http://www.avcbvsgb.be/nl/Publications/documents.html?doc_id=509&vID=250.

(1) Brugge
(2) Koksijde
(3) Poelkapelle
(4) Menen
(5) Wingene
(6) Knesselare
(7) Sijsele
(8) Eeklo
(9) Gent
(10) Deinze
(11) Dendermonde
(12) Sint-Niklaas, 1
(13) Sint-Niklaas, 2
(14) Zwijndrecht, 1
(15) Zwijndrecht, 2
(16) Kapellen
(17) Linkeroever
(18) Broechem
(19) Lint
(20) Turnhout
(21) Wekelde
(22) Arendonk
(23) Retie
(24) Overpelte
(25) Hechtel-Eksel
(26) Leopoldsburg
(27) Houthalen-Hechtere
(28) Heusden-Zolder
(29) Scherpenheuvel
(30) Lanaken
(31) Sint-Truiden
(32) Lubbeek
(33) Vilvoorde
(34) Zaventem
(35) Steenokkerzeel
(36) Elsene
(37) Woluwe
(38) Ukkel
(39) Overijse
(40) Brussel, 1
(41) Brussel, 2
(42) Brussel, 3
(43) Berchem
(44) Jette
(45) Neder-Over-Heembeek
(46) Neder-Over-Heembeek

Spreidingsplan opvangcentra Fedasil en partners © HEIM, gebaseerd op Opvangcentra, Fedasil

Verhuisbewegingen na erkenning © HEIM, gebaseerd op Monitoring verhuisbewegingen erkend vluchtelingen, Agentschap Integratie en Inburgering (2016).

*

Migratie is van alle tijden

Migratie is niets nieuw. Sinds mensenheugenis migreren mensen om verscheidene redenen. Ook Belgen zijn in grote getallen geëmigreerd. Zo kan je in het Red Star Line museum in Antwerpen kleurrijke verhalen horen van de meer dan 200.000 Belgen die aan het einde van de 19de en aan het begin van de 20ste eeuw als economische vluchtelingen richting Amerika trokken. Tijdens beide wereldoorlogen zochten Belgen massaal hun toevlucht naar buurlanden. Tijdens de eerste wereldoorlog trokken 1,5 miljoen Belgen het land uit, terwijl dat tijdens de tweede wereldoorlog de helft van de bevolking was. Vandaag leven nog ongeveer een half miljoen Belgen in het buitenland en dat aantal groeit. Steeds meer Belgische expats verhuizen naar onze buurlanden en groeiende economieën verspreid over de wereld.

België heeft steeds spontane migratie gekend. Tussen 1920 en 1974 was er sprake van een georganiseerde migratie. België nodigde gastarbeiders uit om in onze industrieën te werken. Tijdens de jaren 20 waren dit voornamelijk mensen uit Tsjechië, Italië en Polen voor de mijnindustrie. Het zijn de twee laatst genoemde landen die door middel van een overeenkomst werkkrachten aanbrengen voor de wederopbouw na WOII. Later, tijdens de golden sixties worden er via een overeenkomst met Spanje, Portugal en Griekenland en later Marokko en Turkije, werkkrachten gerekruteerd voor de bouw-, textiel-, zorg- en horecasector. Ook ruimtelijk werd er voor hen gezorgd, zij het niet systematisch. In Limburg bijvoorbeeld werden diverse tuinwijken gebouwd om de gastarbeiders te verwelkomen. Een comfortabele woning moest het harde en ongezonde labeur in de mijnen compenseren. In Gent vond een groot deel van de Turkse gemeenschap een woning in beluiken die door de suburbanisatie leeg kwamen te staan.

Eenmaal de economische crisis in de jaren '70 doorbrak, keerde de situatie en werd er een migratiestop ingezet. Enkel migratie binnen de EU-lidstaten, in het kader van politiek asiel gezinshereniging, of van hooggeschoolde kaders en expats, vormen daar een uitzondering op. Het economisch en sociaal-cultureel potentieel van de migranten werd vanaf dan minder geapprecieerd.

Referenties:
Geldof, D. (2013) *Superdiversiteit: Hoe Migratie Onze Samenleving Verandert.* Leuven: Acco.
Geets, J., Pauwels, F., Wets J., Lamberts, M. & Timmerman, C. (2006) *Nieuwe migranten en de arbeidsmarkt.* Antwerpen: UA OASeS; Leuven: K.U.Leuven, Hoger Instituut voor de Arbeid.

Superdiversiteit

De term 'superdiversiteit' werd voor het eerst gedefinieerd door Steven Vertovec in 2007 om de toenemende complexiteit van onze huidige samenleving en de diversificatie van de diversiteit te benadrukken als gevolg van de globalisering. Ook de diversiteit van de migratiemotieven neemt toe: arbeidsmigratie en gezinshereniging blijven nog steeds twee belangrijke factoren, maar nu komen er ook politieke en economische motieven bij. Binnenkort zullen we ook in toenemende mate kunnen spreken over ecologische motieven door woestijnuitbreiding, overstromingen, aardbevingen en andere natuurrampen. Daarnaast groeit ook de diversiteit van statuten: Belg van geboorte, genaturaliseerd, asielzoeker, politiek vluchteling, niet erkend, toerist, vrij verkeer, twee nationaliteiten, staatloos, etc. Bovendien worden de migratietrajecten zelf steeds complexer: mensen uit meer landen van herkomst vertrekken naar meer landen van aankomst en volgen daarbij niet langer lineaire trajecten. Dit alles maakt, dat men nu over 'superdiversiteit' spreekt in plaats van 'multiculturaliteit'. In feite is er sprake van een grote overlap en wordt superdiversiteit vaak gebruikt als een hippe term voor een veel minder hippe realiteit.

Door de grote migratiestroom naar België van de afgelopen decennia zijn er vandaag net geen 1,2 miljoen vreemdelingen (waarmee mensen zonder Belgische nationaliteit worden bedoeld), wat zo'n 11% van de totale bevolking bedraagt. Bij deze cijfers moeten echter een aantal kanttekeningen gemaakt worden. Het percentage mensen met een migratieachtergrond zal in werkelijkheid een pak hoger liggen (illegalen worden bijvoorbeeld niet in rekening gebracht). Ook zeggen deze cijfers niets over de ongelijke ruimtelijke spreiding van migratie. In sommige regio's in West-Vlaanderen is er bijvoorbeeld minder dan 1% van de inwoners migrant terwijl in Limburg – waar een lange traditie bestaat van gastarbeiders – in sommige dorpen de concentratie aan migranten zeer hoog is. In de Belgische steden (Brussel, Antwerpen, Gent, Charleroi, Luik, Antwerpen) heeft bijna de helft van de inwoners een migratieachtergrond.

Voor de 21ste eeuw vormde de Belgische bevolking zonder migratieachtergrond een groep die duidelijk in de meerderheid was. Van de etnische minderheden werd verwacht dat zij zich aanpasten aan de Belgische cultuur en taal. Nu zijn we echter aan het evolueren naar een situatie waarin er geen etnische meerderheidsgroep meer bestaat, zeker in de steden. Dit zal op termijn dus situaties creëren waarin iedereen zich zal moeten aanpassen. Of met de woorden van de Vlaamse superdiversiteitspecialist Dirk Geldof:

"*Wanneer we superdiversiteit niet goed organiseren, het wij/zij-denken cultiveren, blijven denken in termen van een afbrokkelende meerderheidscultuur, mensen met een migratieachtergrond nog steeds niet als volwaardige burgers beschouwen en superdiversiteit laten samengaan met groeiende etnische ongelijkheid en gekleurde armoede, dan dreigt het 'scenario van angst en vernedering'. Dit is een scenario waarin groepen zich steeds verder terugtrekken op zichzelf en de samenleving meer en meer gepolariseerd raakt.*" **(Geldof, 2013)** Als we een verdere polarisering van onze samenleving willen tegen gaan, zal de grote uitdaging voor onze samenleving dus zijn om manieren te vinden om met superdiversiteit in steden om te gaan.

Referenties:
Arnaut, K; Karrebæk, M.; Spotti, M. & Blommaert, J. (2016) *Engaging Superdiversity: Recombining Spaces, Times and Language Practices.* Bristol: Multilingual Matters.
Geldof, D. (2013). *Superdiversiteit: Hoe Migratie Onze Samenleving Verandert.* Leuven: Acco.
Beck, U. (2011) Multiculturalism or cosmopolitanism: How can we describe and understand the diversity of the world?, *Social Sciences in China,* 32(4), 52-58.
Maly, I., Blommaert, J., & Ben Yakoub, J. (2014). *Superdiversiteit en democratie.*Berchem: EPO.

Studenten die met hun masterproef hebben bijgedragen tot 'Wonen in Diversiteit':
Hauquier, K (2016). *Het asielcentrum: tussen totale institutie en huiselijkheid* [masterproef in de architectuur, promotoren: Els De Vos, Filip Hanjoul]. Universiteit Antwerpen.
Sileghem, H.; Rucka, Z. *The reverse mission between discourse and practice: exploring transnational place-making strategies of Afro-Pentecostal churches in the mid-sized city in Belgium* [masterproef in de ingenieurswetenschappen: architectuur, promotoren: Luce Beeckmans, Johan Lagae]. Universiteit Gent.
Vanden Houte, E. (2017). *Fedasil Bouwt! Onderzoek naar de non-architectuur van Fedasil zoals ontstaan in periodes van vluchtelingencrisis.* [masterproef in de ingenieurswetenschappen: architectuur, promotoren: Maarten Delbeke, Luce Beeckmans] Universiteit Gent.
Van de Velde, S.; Vanden Eynde, M. *Verblijf in de transitstad* [masterproef in de ingenieurswetenschappen: architectuur, promotoren: Maarten Van Den Driessche, Luce Beeckmans]. Universiteit Gent.

*

Zelfopvang

Naast alle opvang die door de overheid wordt ontwikkeld voor nieuwkomers, en de opvang die vanuit het middenveld bestaat, bestaan er ook uitgebreide infrastructuren van zelfopvang door migranten. Een voorbeeld zijn de vele Afrikaanse kerken die vacante plaatsen in de stad bezetten en herontwikkelen, vaak op innovatie manieren waar architecten van kunnen leren. De Afrikaanse kerken voorzien niet enkel in religieuze diensten, maar bieden ook voedselbanken, accommodatie, leensystemen die vaak van groot belang zijn voor migranten omdat de staat zich vandaag uit deze domeinen terugtrekt. Ze zijn een voorbeeld van de 'infrastructuur van aankomst' die nu ook op plaatsen en in steden opduikt waar we ze niet altijd verwachten. Bovendien vindt deze 'stadsontwikkeling van onderuit' vaak plaats in gebieden die pas later worden ontdekt als potentiele sites voor stadsvernieuwing van bovenuit, neem bijvoorbeeld de Oude Dokken in Gent.

Het is belangrijk om deze zelfopvang niet als geïsoleerde fenomenen te beschouwen. Ze maakt veelal deel van een sterk vertakt transnationaal netwerk. 'Transnationaliteit' is, naast 'superdiversiteit', een zeer belangrijk begrip wanneer het gaat over migratie in de 21ste eeuw. Door ingrijpende evoluties in communicatie en mobiliteitsmogelijkheden leven mensen fysiek hier, maar mentaal tegelijkertijd ook elders. De 21ste eeuw evolueert meer en meer naar een eeuw gekenmerkt door het 'leven over grenzen heen'. Vroeger was migratie een veel radicalere beslissing dan nu: een postkaart deed er weken over om bij achtergebleven familie te geraken, voor dringende zaken werden er telegrammen verstuurd. De 21ste eeuw is fundamenteel verschillend op dit gebied. Dankzij het internet (mail, skype, sociale media…) en internationale telefonie blijven vrienden en familie op een boogscheut verwijderd van de persoon die zijn of haar vaderland verlaat. De mogelijkheid bestaat om het nieuws via de gebruikelijke kanalen te blijven volgen. Daarnaast is er de gigantische expansie van mobiliteit, zowel op vlak van vliegverkeer als wegennetten. Heen en weer reizen bij belangrijke familiale gebeurtenissen of in vakantieperiodes wordt voor veel migranten steeds meer haalbaar.

Transnationale activiteiten bij migranten zorgen in de ontvangende samenleving vaak voor een zeker wantrouwen. Onterecht blijkt meestal. Want zoals Dirk Geldof stelt: *"Het is echter niet omdat migranten activiteiten ontwikkelen die gericht zijn op het land van herkomst dat ze niet meer investeren in hun gastland. (…) Integratie is niet noodzakelijk assimilatie."* (Geldof, 2013)

Referenties:
Beeckmans, L. (2018, forthcoming) Mobile Urbanism from Below: exploring Afro-Christian churches as scale-makers and place-makers in European mid-sized cities.
Geldof, D. (2013). *Superdiversiteit: Hoe Migratie Onze Samenleving Verandert*. Leuven: Acco.

Integratie

Het woord dat hoogstwaarschijnlijk het vaakst in de mond wordt genomen als het gaat over migratie is 'integratie'. Maar wat betekent integratie eigenlijk in een tijdperk waar superdiversiteit en transnationaliteit centraal staan? Standaard zijn er vier typische posities die worden ingenomen met betrekking tot migratie: marginalisering, segregatie, assimilatie en integratie.

Met marginalisering wordt bedoeld dat de identificatie met de eigen cultuur volledig wordt losgelaten, maar dat men eveneens geen aansluiting vindt met het land waarnaar men migreert. Segregatie is het intact houden van de identificatie met de eigen cultuur, zonder zich aan te passen aan het nieuwe land. Onder assimilatie valt het loslaten van de identificatie met de eigen cultuur en het identificeren met de meerderheidscultuur in het nieuwe land. En ten slotte integratie: een begrip waar niemand echt de vinger op kan leggen omdat hiermee eigenlijk vaak assimilatie bedoeld wordt.

De vraag is of dit soort integratie nieuwkomers betrekt of net uitsluit. Dirk Geldof (2013) haalt een aantal pijnpunten aan: versterking van het wij/zij-gevoel, voornamelijk op religieus vlak; het voortdurend problematiseren van het nog niet genoeg geïntegreerd zijn; en het voeren van het debat vertrekkend vanuit een Westers superioriteitsgevoel en vanuit een klimaat van wantrouwen. Ingegeven vanuit een sterk geloof in integratie (of assimilatie), en met de bedoeling om concentratiewijken te voorkomen, voert de Vlaamse overheid vandaag een sterk beleid van 'sociale mix' en dit bijna uitsluitend op vlak van huisvesting. De realiteit toont echter aan dat de doelgroepen op wie dit beleid van 'social mix' in theorie gericht is, namelijk kansarmen en nieuwkomers, er in realiteit weinig baat bij hebben, bijvoorbeeld op vlak van integratie. Tegelijkertijd gaan er ook stemmen op die een beleidsshift suggereren. Misschien moet niet langer worden getracht om diversiteit uitsluitend te realiseren in residentiële initiatieven, maar moet de nadruk komen te liggen op plaatsen van ontmoeting. Met de woorden van stadssocioloog Stijn Oosterlynck (De Standaard, 2017): *'Solidariteit in diversiteit kan alleen beginnen op de plekken die we allemaal - arm, rijk, wit en gekleurd - gebruiken.'*

Referenties:
Crul, M. (2013) *Superdiversiteit: een nieuwe visie op integratie.* Amsterdam: VU uitgeverij.
De Decker, P. (2004) *De ondraaglijke lichtheid van het beleid voor de stad in Vlaanderen. Van een geïndividualiseerd woonmodel tot stedelijke crisis.* Antwerpen: Universiteit Antwerpen.
Geldof, D. (2013). *Superdiversiteit: Hoe Migratie Onze Samenleving Verandert.* Leuven: Acco.
Holemans,D.; Vandenabeele, J.; Jans, M.; Schuermans, N. & Oosterlynck, S. (2017) *Solidariteit in superdiversiteit.* Leuven: Acco.
Lees, L.; Slater, T. & Wyly E. K. (2008) *Gentrification.* London: Routledge.
Oosterlynck, S. (26 augustus 2016) *Sociale mix is een naïeve illusie.* De Standaard. Geraadpleegd op 4 oktober 2017 via http://www.standaard.be.

Opvangcentrum Broechem © HEIM, Marie Houttequiet/ Opvangcentrum Poelkapelle © HEIM, Kimoura Hauquier/ Reno, Gent © HEIM, 3. Ella Vanden Houte

Spanning tussen 'Architectuur' en 'Migratie' herdenken

Hoewel het heel belangrijk en wenselijk is om in de steden wonen in diversiteit te stimuleren, is daar vooralsnog weinig sprake van. Vandaag zien we immers dat migranten vaak geïsoleerd leven in hun nieuwe thuisland en weinig interactie aangaan met de bredere samenleving.

Voor een deel is dit te wijten aan de manier waarop Fedasil vandaag vluchtelingen opvangt. De meeste collectieve centra voor de opvang van asielzoekers zijn sterk geïsoleerd van de (stedelijke) context waarin ze zich bevinden. Bovendien gaat het vaak over oude militaire kazernes die te weinig zijn aangepast aan de noden van hun nieuwe bewoners. Het militaire aspect draagt ook bij aan het disciplinerende karakter van de opvangcentra. Het zijn totale instituties die zich naast de accommodatie van vluchtelingen vooral ook sterk richten op de controle van hun bewoners. De collectieve centra voorzien dan wel in de basisbehoeften van asielzoekers, vaak samengevat als de 3 B's: Bed, Bad en Brood, ze ontmoedigen vaak zelforganisatie, autonomie, ondernemerschap en integratie. Bovendien kregen de meeste collectieve centra hun huidige vorm in momenten van crisis. Het zijn veelal noodoplossingen die vaak een blijvend karakter krijgen. Daardoor worden ze gekenmerkt door een schrale architectuur op basis van normen en een gebrek aan architecturale visie. Daarbij komt dat Fedasil, –met het politieke motief om geen verdere migratiestroom aan te trekken-, de architectuur van de centra sober houdt en beperkt tot shelters.

Tot juni 2017 bestonden er naast de collectieve centra voor de opvang van asielzoekers ook lokale opvanginitiatieven (LOI's). Dit zijn kleinschalige initiatieven voor zowel de meest kwetsbare asielzoekers als diegenen afkomstig uit een land met hoge erkenningsgraad. Sinds juli 2017 heeft de overheid deze typologie echter grotendeels verlaten. Enkel de meest kwetsbaren krijgen nog opvang op maat. Nochtans waren lokale opvanginitiatieven, ondanks hun kleinschaligheid, economisch voordeliger dan collectieve centra, doordat de bewoners zelf deels instonden voor de maaltijden en het onderhoud. Bovendien zorgt lokale opvang relatief gezien voor minder spanningen tussen de bewoners en een betere integratie in het thuisland.

Na hun (tijdelijke) erkenning of zonder legaal statuut (de zogenaamde sans papiers) komen veel migranten terecht in aankomstwijken. Deze wijken bevinden zich echter vaak aan de 'achterkant' van de samenleving, vaak gekenmerkt door hoge concentraties kansarmen en mensen van allochtone origine. Deze aankomstwijken zijn van groot belang voor de opvang van migranten bij gebrek aan betere (overheids) initiatieven. Initiatieven van zelfopvang door migranten verdienen dan ook meer steun van overheidswege.

Bovendien zijn ze vaak ook innovatief op vlak van ruimtegebruik en culturele toe-eigening, waardoor ze een inspiratie kunnen zijn voor meer geïnstitutionaliseerde woonvormen. Een probleem is echter dat de aankomstwijken een vorm van zelfsegregatie betekenen, wat de interactie met de bredere samenleving meestal niet bevordert en de kans op opwaartse sociale mobiliteit beperkt.

Wij geloven dat het dringend tijd is om na te denken over innovatie woonvormen die wonen in diversiteit wel aanmoedigen, al vanaf het begin van de asielprocedure. Zowel de stad als de samenleving hebben hier alleen maar bij te winnen. Hiervoor is het van belang de moeilijke relatie tussen architectuur en migratie te herdenken. Waar architectuur staat voor stabiliteit en permanentie, wordt migratie vooral geassocieerd met vluchtigheid en tijdelijkheid. We zien echter dat veel tijdelijke, en dus vaak weinig kwalitatieve, woonoplossingen voor migranten uiteindelijk van lange duur of zelfs blijvend blijken. Omgekeerd blijkt er een nijpend tekort aan een permanente structuur van tijdelijke woonvormen in de stad, en niet uitsluitend voor migranten.

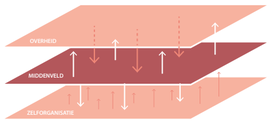
Referenties:
Cairns, S. (Ed.) 2004. Drifting. *Architecture and Migrancy.* London: Routledge.
Van Doorn J., Van Braam A. (1975). *Ervin Goffman / Totale instituties.* Rotterdam: Universitaire Pers.
Lozanovska, M. (Ed.) 2016. *Ethno-architecture and the politics of migration.* London: Routledge.
Szczepanikova, A. (2012). Between Control and Assistance: The Problem of European Accommodation Centres for Asylum. *International Migration* 51, 4: 130-43.
Vluchtelingennetwerk Vlaanderen (2013). *Asielbeleid op een keerpunt*, n.a.v. verkiezingen van 25/05/2014. Geraadpleegd op 30 september 2017 via https://www.vluchtelingenwerk.be.

Het marktkraam, ontwerpscenario voor het Hoveniersplein in Aalst
© HEIM, Sarah Van de Velde, Marrije Vanden Eynde, zie p.16

Nood aan opdrachtgeverschap

Om tal van redenen, zoals een gebrek aan politieke wil, een tekort aan financiële middelen, de precaire positie van de migranten en de veronderstelde tijdelijkheid van migratie, mist de architectuur voor nieuwkomers vandaag architecturaal opdrachtgeverschap. Als we tot innovatieve woonvormen willen komen, is net dit soort opdrachtgeverschap onontbeerlijk.
Een sterke opdrachtgever is in staat om de meest pregnante noden te verbinden met ambities die boven de bestaande administratieve begrenzingen en kortetermijndenken staan. Een krachtdadig opdrachtgeverschap kan ook worden bekomen door het intensifiëren van de samenwerking tussen verschillende institutionele partners, het versterken van de bestaande initiatieven en het zoeken naar synergie. Momenteel ontbreekt dit.

Daarom nemen wij, als collectief van architecten, in deze tentoonstelling de rol van opdrachtgever even op. We schrijven ons eigen programma en bedenken nieuwe recepten om tot woonvormen te komen die uitnodigen tot samenleven in diversiteit.

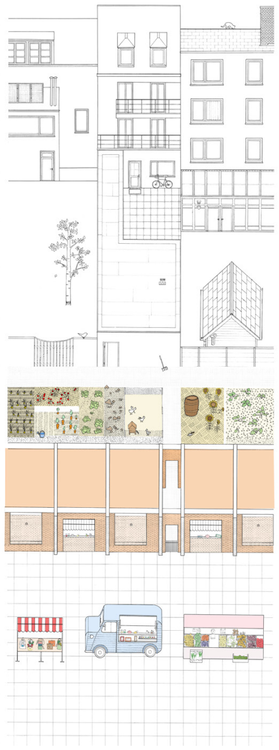

Het middenveld als brug tussen overheid en migrant © HEIM

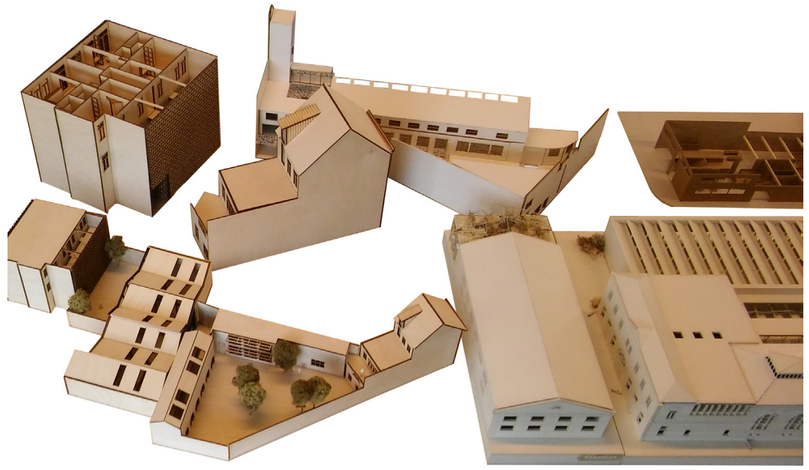
Middenveld als motor

In de toekomst zien we echter een grote rol weggelegd voor het maatschappelijk middenveld als opdrachtgever voor de architectuur voor nieuwkomers. Tot op zekere hoogte is dat vandaag reeds het geval. De meest inspirerende initiatieven om samen te wonen in diversiteit komen vandaag, in binnen- en buitenland, uit het brede scala van niet-gouvernementele en non-profit organisaties die een brug slaan tussen de migranten en de overheid. Voorbeelden zijn Sharehouse Refugio in Berlijn, House of Colours, Refu Interim, Vlos en Porta Aperta in Vlaanderen. Nu we te maken krijgen met een overheid die zich terugtrekt uit dit soort sectoren, en een relatieve afbouw van de welvaartsstaat, is het middenveld belangrijker dan ooit.
Hoewel het middenveld al belangrijke inspanningen levert om de acute woonnood bij vluchtelingen, en breder bij behoeftige burgers, op te vangen, mist het vandaag vaak de middelen en de verbeelding om innovatieve woonvormen voor een diverse samenleving te bedenken. Wij geloven dat de architect een grote maatschappelijke rol kan spelen via zijn verbeeldingskracht.

Referenties:
Debruyne, P. (2013, 25 september). *"Never let a good crisis go to waste", over crisis en de participatiesamenleving.* De Wereld Morgen. Geraadpleegd op 7 februari 2017 via http://www.dewereldmorgen.be
Debruyne, P. (2017, 21 juli). *Over de stad van de toekomst en de toekomst van de stad.* De Wereld Morgen. Geraadpleegd op 23 juli 2017 via http://www.dewereldmorgen.be
Decreus, T. (2016, 26 mei). *Waarom het privatiseren van daklozenopvang een bijzonder slecht idee is.* De Wereld Morgen. Geraadpleegd op 7 april 2017 via http://www.dewereldmorgen.be
Payoke. (2016). *The Payoke Way how to establish & operate a shelter for trafficked persons.* Antwerpen: Payoke.
Vluchtelingennetwerk Vlaanderen (2013). *Asielbeleid op een keerpunt, n.a.v. verkiezingen van 25/05/2014.* Geraadpleegd op 30 september 2017 via https://www.vluchtelingenwerk.be.

Het marktkraam, ontwerpscenario voor het Hoveniersplein in Aalst © HEIM, Sarah Van de Velde, Marrije Vanden Eynde, zie p.16

Ontwerpvoorstellen 'people on the run' © HEIM, Lieselotte Crijns, Leonie Damen, Lien De Maeyer, Cynthia Geerts, Alina Rusenko, Lisa Shum, Robbe Stevens, Niki Van der Poel, Chiara Van den Broek, Jeroen Wijnhorst, zie p.16

Inclusief ontwerp

Als een collectief van architecten met een sociale missie geloven we in de kracht van architectuur om maatschappelijke vraagstukken open te trekken en te verbeelden. Dit kan door scenario's te bedenken die wonen in diversiteit toelaten waarbij de hele stad baat bij heeft. Eerder dan definitieve ontwerpen te maken, moeten we bruikbare en flexibele ontwerprecepten ontwikkelen die telkens opnieuw aan hun context kunnen worden aangepast.

In plaats van zijn prestaties en inzichten te laten beperken door de reikwijdte van zijn opdracht, verlangen we van de architect dat hij actief op zoek gaat naar welke rol hij in de superdiverse stad kan vertolken. Of zoals voormalig Vlaams Bouwmeester Peter Swinnen het verwoordt: "*In plaats van dilettante uitvoerder te worden van een projectdefinitie, moet de architect zich ontplooien als beleidsfluisteraar binnen een testende maatschappij, een omgeving van en door pilootprojecten. Architectuur wordt zo een beleidsstuwend middel, de kritische verruimtelijking van sociale consensus.*" (Swinnen, 2016, p. 48)

De architect positioneert zich hier als sociale regisseur. Zijn ruimtelijke verbeeldingskracht is daarbij cruciaal. Door naast de noden van de nieuwkomer ook de wensen van de stad te thematiseren, probeert de architect een maatschappelijke winst te realiseren. Floris Alkemade, huidig Nederlands Rijksbouwmeester, stelt het als volgt: "*Het is aan de architect om mee na te denken en te spreken over de toekomst in termen van maatschappelijke winst. […] Daarom is het niet de vraag hoe we vluchtelingen gaan huisvesten, maar hoe we een veel lichtere vorm van woningbouw aan onze steden kunnen toevoegen. Op die manier kunnen mensen veel makkelijker komen en gaan, zonder dat dit meteen een gevoel van ultieme crisis veroorzaakt.*" (Alkemade, 2016, p. 145).

De architect kan enkel een maatschappelijke rol opnemen als hij zich participatief, open en ruimdenkend opstelt tegenover andere toegewijde initiatiefnemers in zijn nieuw werkveld. Alleen op die manier kan hij zich realiseren als een 'curator, facilitator en mediator' die de wildgroei aan initiatieven stroomlijnt. Met de woorden van Els Vervloesem: "*Ontwerpers worden uitgedaagd om een ander register aan te spreken en zich op een andere, coöperatieve manier op te stellen. Het draait hierbij om een dienstbare, zelfbewuste houding waarbij de potentiele kracht van ontwerp bij het innemen van ruimte wordt herontdekt. Het ontwerp wordt dan gezien als iets wat handvaten biedt om het toe-eigeningsproces van de stedelijke ruimte mee te faciliteren.*" (Els Vervloesem, 2016, p. 28)

Referenties:
Alkemade, F. (2017). Een wereld te winnen. In K. Hannema, R.-J. de Kort, & L. Schrijver (Eds.), *Yearbook Architecture of the Netherlands 2016-2017* (pp. 142-155). Rotterdam: NAi 010.
Swinnen, P. (2016). De architect als beleidsfluisteraar. *A+, 261, 48-49.*
Vervloesem, E. (2016). Architectuur voor gebruik en toe-eigening: van efemere tot permanente praktijken. In C. Grafe (Ed.), *Architectuurboek Vlaanderen N°12. Architectuur op maat* (pp. 27-32). Antwerpen: VAi.
Vervloesem, E. (2016). *Van Cure to Care: transities in de gezonde stad.* Utrecht. Rotterdam: IABR.

De ontwerpopgave

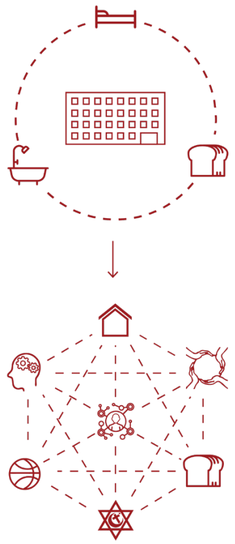
Meer dan een dak

Momenteel voorzien de bestaande opvanginitiatieven voor migranten meestal enkel in de primaire basisbehoeftes van bed, bad en brood. Andere, zogenaamde secundaire, socio-economische, culturele en religieuze behoeftes worden over het algemeen buiten beschouwing gelaten. Als secundaire voorzieningen vandaag worden voorzien, dan is het meestal in de asielcentra zelf, waardoor de bewoners de centra nog minder verlaten. Er wordt dus weinig aansluiting gezocht met de secundaire voorzieningen die de stad vandaag al te bieden heeft. Tegelijkertijd vinden (erkende) vluchtelingen in de stad moeilijk toegang tot die secundaire voorzieningen. Door huisvesting te combineren met voorzieningen voor werken en ontmoeten denken we dat er belangrijke kansen voor zowel de stad als voor de nieuwkomer kunnen ontstaan.

Voor de nieuwkomer zijn de secundaire voorzieningen immers belangrijke hefbomen voor integratie. We spreken dan bijvoorbeeld over mogelijkheden tot klein ondernemerschap, sociale restaurants, collectieve ateliers, openbare badhuizen, markthallen, sportterreinen, etc. De ontwikkeling van dergelijke voorzieningen is echter ook een troef voor de stad. Op die manier gaat het sociaal kapitaal van de nieuwkomers niet verloren en kan er gedacht worden aan andere, meer participatieve manieren om aan stadsontwikkeling te doen. Deze voorzieningen hebben bovendien ook het potentieel om uit te groeien tot ruimtes voor een nieuwe collectiviteit. Ze voldoen niet alleen aan de acute noden van nieuwkomers. Het zijn ook plekken waar mensen met een verschillende achtergrond elkaar kunnen ontmoeten en in nabijheid kunnen leven.

Het samennemen van primaire en secundaire programmavragen lijkt ons van cruciaal belang om inclusie en diversiteit in de nieuwe stedelijke woonvormen toe te laten. Hier bestaat de kans om de nieuwkomer uit zijn isolement te tillen en tegelijk een meerwaarde aan de stad te bieden. Door een functievermenging na te streven, kunnen ook meer middelen worden vrijgemaakt om te investeren in dergelijke woonvormen. Momenteel bevinden veel secundaire voorzieningen die de ‘achterkant’ van de maatschappij ondersteunen, zich ook letterlijk aan de achterkant van een gebouw of bouwblok. Door deze voorzieningen breder te integreren in het stedelijke weefsel ontstaat de kans om te bouwen aan een inclusief verhaal en diversiteit een gezicht te geven.

Deze programmavermenging past ook in het bredere verhaal van huidig Vlaams Bouwmeester Leo Van Broeck over het delen van functies (zoals een tuin, een fietsenberging en een werkruimte), dat als noodzakelijk wordt gezien om de huidige woonstandaard te behouden. Het geeft het echter ook een sociale dimensie. Dit aspect ontbreekt vooralsnog grotendeels in de praktijk van gedeelde programma’s en collectieve woonvormen, die momenteel vooral de (opgeleide) middenklasse aantrekken, maar weinig diversiteit realiseren.

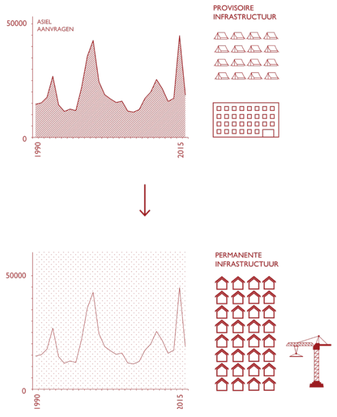

Van het bed, bad, brood-model naar een woonmodel met geïntegreerde secundaire functies © HEIM

Een permanente structuur voor tijdelijke woonvormen

Momenteel bestaat het geheel van tijdelijke woonvormen dat voorziet in de opvang van erkende vluchtelingen en andere behoeftigen, de zogenaamde doorgangswoningen (waaronder opvang-shelters, noodwoningen en transitwoningen), uit tijdelijke, provisoire en weinig kwalitatieve oplossingen. Er bestaat echter een reële noodzaak aan een permanente en structurele opvangstructuur voor tijdelijk verblijf, zowel voor migranten als voor andere personen die met woononzekerheid te maken krijgen of die in transit zijn (erasmusstudenten, toeristen, expats, ed.). Doordat vandaag zo fragmentair en ad-hoc wordt gewerkt, gaan veel investeringen voor noodopvang bij crisis verloren, terwijl een permanente structuur een blijvende waarde zou hebben.

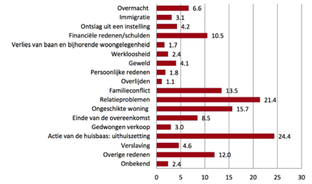
Door een permanente structuur voor tijdelijke woonvormen te ontwikkelen, geloven we dat ook voor tijdelijke opvanginitiatieven een kwalitatief hoogstaande en duurzame architectuur kan worden gecreëerd. Op die manier vermijden we dat het geheel van tijdelijke bewoners in precaire oplossingen terecht komt. Door hun tijdelijkheid onder te brengen in een permanente in plaats van provisoire structuur zorgen we er voor dat tijdelijke bewoners meer als een positieve bijdrage voor de buurt worden bekeken. De notie van tijdelijkheid wordt op die manier een troef in de zoektocht naar nieuwe woontypologieën.

In plaats van te bouwen voor de nood, moeten we op zoek naar een permanente structuur voor tijdelijk wonen © HEIM

Meer flexibele woonvormen

Tot slot willen we de huidige acute huisvestingsnood voor migranten aangrijpen om na te denken over de bredere nood aan flexibele woonvormen. Het huidige woonpatrimonium bestaat vandaag bijna uitsluitend uit ééngezinswoningen met één woonentiteit. Veel vluchtelingen voldoen echter niet aan dit profiel. Daarnaast verandert hun profiel ook doorheen de tijd, bijvoorbeeld in het kader van gezinshereniging, waardoor niet alleen de vraag naar meer tijdelijke, maar ook naar meer flexibele woonvormen acuut is.
Deze atypische gezinssituaties treffen we niet alleen onder nieuwkomers aan. In toenemende mate is er in Vlaanderen ook sprake van ‘abnormale’ gezinssituaties, wat vaak tot precaire situaties leidt door een gebrek aan aangepaste woonvormen. In Vlaanderen nam het aantal alleenstaanden tussen 2008 en 2013 toe met 5,7%, waardoor het tot de grootste categorie in huishoudenstype is uitgegroeid. Ook het aantal alleenstaande ouders in Vlaanderen is de afgelopen vijf jaar met 5%, fors gestegen. In ruim één op de vier gezinnen met thuiswonende kinderen wordt het huishouden gerund door alleen een moeder of een vader.
Om de verschuiving in het profiel van de stadsbewoner op te vangen, moeten we dus dringend meer flexibelere woonvormen ontwikkelen. Anders samengestelde gezinnen hebben namelijk andere verwachtingen van de architecturale typologie die hen huisvest. Nieuwe woonvormen moeten op het komen en het gaan van hun bewoners kunnen inspelen. Terwijl je het ene moment alleen bent, ben je de volgende dag plots met z’n tienen. De discrepantie tussen het huidige woonpatrimonium en het profiel en de levenswijze van zijn bewoners, vormt dan ook een van de grote uitdagingen bij het ontwerpen van innovatieve woonvormen die diversiteit omarmen.

Aanleiding voor verlies van woonzekerheid © HEIM, gebaseerd op Hermand, 2014, p.127

Om de verschuiving in het profiel van de stadsbewoner op te vangen, moeten we meer flexibelere woonvormen ontwikkelen © HEIM

Referenties:
AT HOME / Building and living in communities (2017). Geraadpleegd op 4 mei 2017 via http://architectuurwijzer.be.
Le Bacq, T. (20 januari 2016). *OVERZICHT. Klassiek gezin verdwijnt in Vlaanderen.* Het Nieuwsblad. Geraadpleegd op 10 mei 2017 via http://www.nieuwsblad.be.
Van Broeck. (2017). *Match van de toekomst: appartement versus verkaveling.* Geraadpleegd op 27 april 2017 via http://architectuurwijzer.be.
Hermans, K., De Coster, I. & Van Audenhove, Ch. (2007). *Bed Bad Brood. Laagdrempelige opvang van thuislozen.* Antwerpen: Garant.
Van Herck, K. De Meulder, B. (Eds.) (2009). *Wonen in Meervoud.* Antwerpen: VAi.
Livios. (2016). *Onze kinderen willen niet meer wonen zoals wij.* Geraadpleegd op 10 februari 2017 via http://www.livios.be.
Luyten D., Emmery K., Pasteels I., Geldof, D. (Eds.). (2015). *De sleutel past niet meer op elke deur. Dynamische gezinnen en flexibel wonen.* Antwerpen: Garant.
Orbit. *Pijnpunten in het Vlaamse en gemeentelijke woonbeleid met het oog op huisvesting voor erkende vluchtelingen.* Nota opgesteld door Orbit, s.d.
Ruby, A; Kries, M.; Müller M.; Niggli, D. (Eds.), with photos by Daniel Burchard. (2017). *Together! The new architecture of the Collective.* Weil am Rhein: Ruby.
Vanaudenhove, L. (18 september 2013). *Aantal alleenstaanden nam in periode 2008-2013 toe met 5,7 procent.* De Morgen. Geraadpleegd op 10 mei 2017 via https://www.demorgen.be.

Ontwerpvoorzetten:

Wonen in diversiteit in Antwerpen: 8 herbestemmingsprojecten voor 'people on the run'

Voor drie leegstaande bebouwde terreinen en twee kerken, aangereikt door respectievelijk AG Vespa en het bisdom Antwerpen, hebben we herbestemmingsprojecten ontworpen die inspelen op de actuele nood aan goede opvang, integratie en degelijke huisvesting voor mensen op de vlucht. De doelgroep hebben we ruim gedefinieerd, namelijk nieuwkomers, maar ook mensen die door omstandigheden in nood zijn en een tijdelijke opvang of woonst nodig hebben. In functie van de opgegeven site, de doelgroep en de maatschappelijke nood aan diverse samenlevingsvormen, bedachten we nieuwe woonvormen. We zochten daarbij naar nieuwe vormen van wonen, werken, ontspannen en samenleven, voorbij de evidente oplossingen en denkpatronen.

Daarbij werd veel belang gehecht aan de relatie met de buurt en bredere omgeving, evenals de mogelijkheid om in de tijd de bestemming opnieuw ter wisselen. Zo speelden we in op de noden van diverse middenveld- en overheidsorganisaties en daagden we overheden uitom gebouwen ter beschikking te stellen voor deze interactieve opvanginitiatieven.

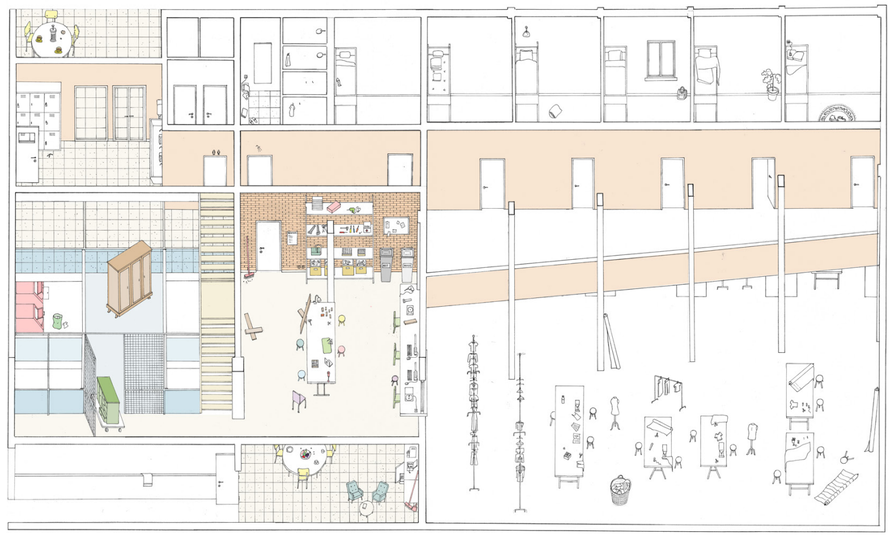
Wonen in diversiteit in Aalst 3 scenario's voor publieke interieurs

Aan de hand van drie ontwerpvoorstellen hebben we een alternatief voor de tijdelijke onthaalinfrastructuur voor de stad Aalst uitgewerkt. Dit gebeurde vanuit de opvatting dat noodshelters en monofunctionele enclaves voor migranten een gemiste kans zijn voor de samenleving en voor de stad.

De vraag stelt zich dus hoe tijdelijk wonen in de stedelijke ruimte een meer permanent karakter en dus een meer duurzame vorm kan krijgen. Via ontwerpend onderzoek hebben we drie scenario's voor de stad Aalst uitgetekend. Deze scenario's verkennen hoe de tijdelijke bewoners met stedelingen publieke interieurs kunnen delen, en hoe de nieuwkomers een ander élan aan de stad kunnen geven. Meer nog dan het ontwikkelen van nieuwe woontypologieën willen de scenario's de migratiestroom en het mobieler worden van de samenleving aangrijpen om de stad nieuwe configuraties van collectiviteit aan te bieden. Via de voorstellen nodigen we lokale overheden en het middenveld uit om proactief op de huidige maatschappelijke ontwikkelingen te anticiperen.

De herstelfabriek, ontwerpscenario voor een fabrieksgebouw in Aalst © HEIM, Sarah Van de Velde, Marrije Vanden Eynde

De herstelfabriek, ontwerpscenario voor een fabrieksgebouw in Aalst © HEIM, Sarah Van de Velde, Marrije Vanden Eynde

Naar een inclusief ontwikkelingsmodel

Middenveldorganisaties als Vluchtelingenwerk Vlaanderen, Orbit vzw, Samenlevingsopbouw, en hun lokale partners, hebben reeds interessante structuren opgezet om nieuwkomers te helpen bij het zoeken van een kamer, een woning of een te renoveren pand. De verzadigde huurmarkt en de heersende discriminatie zorgen er echter voor dat grote inspanningen vaak leiden tot beperkte resultaten. Verschillende pijnpunten in het Vlaamse en Gemeentelijke woonbeleid maken bovendien inclusieve samenwoonvormen moeilijk en/of financieel onhaalbaar.

Bovendien is het middenveld, de belangrijkste opdrachtgever voor innovatief wonen in diversiteit, niet voldoende kapitaalkrachtig om inclusief wonen als een architecturale opdracht te beschouwen, waardoor het vandaag verplicht is te roeien met de riemen die het heeft.

Als we willen dat het middenveld meer verwezenlijkt dan de spreekwoordelijke druppel op een hete plaat, moeten we complete ontwikkelingsmodellen bedenken: deze bevatten niet alleen innovatieve architecturale typologieën, maar ook modellen om ze te implementeren. Een doorgedreven programmatorische mix waarbij we verschillende ruimtelijke aanspraken verenigen, kan een belangrijke stap zijn om meer verschillende soorten investeerders en beheerders van vacant patrimonium aan te spreken. Het kan er bovendien voor zorgen dat de projecten niet meer uitsluitend moeten terugvallen op overheidsinstellingen of traditionele commerciële partijen die vaak een doorgedreven privatisering nastreven.

Financiële structuren zoals gedeeld eigenaarschap, gedeeld aandeelhouderschap of community landtrust behoren tot de mogelijkheden. Deze structuren kunnen worden aangevuld met impactgerichte investeringen of crowdfunding. Sociale verhuurkantoren kunnen daarnaast een belangrijk instrument vormen in het beheer van deze nieuwe inclusieve ontwikkelingen. Wanneer nieuwe woonvormen ook als onderdeel van het integratieproces zullen worden erkend, wordt het bovendien evident dat zij ook financiële ondersteuning genieten vanuit dit beleidsdomein.

Bovendien blijft het belangrijk om ook een synergie met lokale overheden na te streven, vooral omdat deze innovatieve woonvormen in diversiteit zijn bedacht als een win-winsituatie, waarvan zowel de nieuwkomer als de stad kunnen profiteren. Daarnaast blijft het voor het goed slagen van het project belangrijk om zich in te schrijven in bestaande economische logica's en systemen. Dit kan door potentiële partners te wijzen op het lange-termijn-verhaal dat wordt ontwikkeld. Door voor de toekomst te bouwen en niet voor de nood, krijgen de projecten een duurzaam en flexibel karakter. Om het sociale aspect van de projecten te waarborgen, is het evenwel van cruciaal belang dat het beheer van de projecten in de handen van het middenveld blijft.

Referenties:
Inclusio. *Société d'investissement immobilier à vocation sociale.* Geraadpleegd op 15 oktober 2017 via http://www.inclusio.be/
Ndvr. *We kopen samen den oudaan.* Geraadpleegd op 15 oktober 2017 via http://wekopendenoudaan.be/

Heim-collectief aan het werk

Ondersteund door middenveldorganisaties en financiële experten gaat Heim, in samenwerking met Endeavour, het komende jaar werken aan een nieuw economisch model voor inclusieve stedelijke woonvormen. Ondertussen staan we met Heim reeds mee aan de wieg van enkele pilootprojecten: de Koer en het Bijgaardehof in Gent. Met deze twee projecten trachten we onze ideeën in de praktijk te brengen. Door nauwgezet deze pilootprojecten mee op te volgen verhogen we de slaagkans en starten we een leerproces dat ons in staat moet stellen om meerdere projecten te realiseren volgens een inclusief ontwikkelingsmodel.

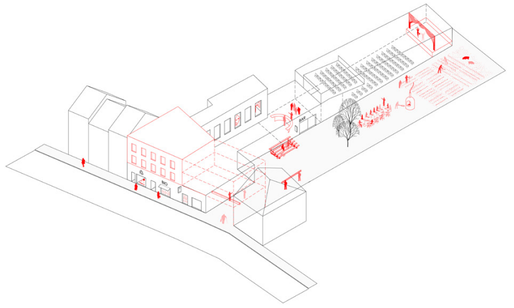
Bijgaardehof is een cohousingproject ontworpen door BOGDAN & VAN BROECK dat werd ontwikkeld door Sogent in samenwerking met stad Gent. Drie gebouwen voor een wijkgezondheidscentrum en drie bewonersgroepen zullen in de komende jaren gerealiseerd worden op de voormalige Malmarsite in Gent. Het project staat dus reeds in de steigers. Samen met Vluchtelingenwerk Vlaanderen en Orbit vzw ondersteunen we de vraag naar een inclusie-unit van bewonersgroep Biotope. Ondertussen is het engagement ook overgewaaid naar de twee andere bewonersgroepen en wordt er onderzocht hoe we drie inclusie-units kunnen realiseren. Buiten de eigen zelfstandige woning zullen dan drie nieuwe gezinnen gebruik kunnen maken van gemeenschappelijke binnen- en buitenruimtes. Door middel van het ontwerp en met zin voor samenwonen worden hand- en spandiensten, samen koken, uitblazen of gewoon een praatje slaan in een eindeloze estafette mogelijk gemaakt.

Het groot enthousiasme bij toekomstige bewoners, de architecten en de stad maakt dat er een grote slaagkans is voor het realiseren van het project. Er wordt volop gesleuteld aan de organisatie. Enkel het financiële plaatje moet nog kloppen. We doen hierbij dan ook een oproep naar investeerders die geloven in het project en het graag financieel willen ondersteunen.

De Koer is een brandhaard in volle ontwikkeling. In de Brugse Poort in Gent werd afgelopen jaar al hard gewerkt aan een sociaal artistiek centrum voor de wijk. De organisatie, gesteund door vele buurtbewoners en vrijwilligers, is volop bezig met de oude feestzaal de Meibloem te verbouwen tot een ontmoetingsplaats. Nieuwkomers bouwen mee aan het project en vinden zo aansluiting met de gemeenschap. Samen met enkele eerste urgente verbouwingen zal een toekomstplan worden opgemaakt. De buitenruimte wordt voortaan opgevat als gemeenplaats. Asfalt maakt ondertussen plaats voor stadslandbouw. Een buitenoven voorziet voor eten tijdens buurtfeesten. Op het programma staat het nog afwerken van de feestzaal, cinemazaal, het café, de ateliers en een grote gemeenschappelijke keuken voor de buurt. Het toekomstplan denkt ook na over het realiseren van een kleine woongemeenschap waar zowel jonge nieuwkomers als mensen uit Gent kunnen samenwonen.

© HEIM, de Koer, Tim Bruggeman

Heim gaat op zoek naar:

Eigenaars van (vacant) patrimonium voor het opstarten van inclusieve (woon)projecten.

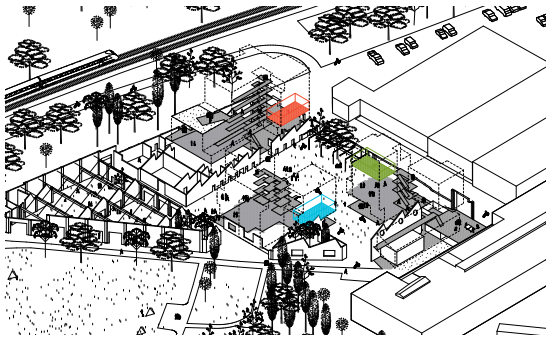
Steden die samen met ons migratie willen aangrijpen als een kans voor de stad en mee willen bouwen aan inclusieve projecten.

Middenveldorganisaties die onze expertise en verbeelding kunnen gebruiken.

Op korte termijn zoeken we investeerders voor de inclusie-units in het woonproject Bijgaardehof (zie p. 18).
Op lange termijn zoeken we investeerders voor diverse inclusieve projecten in België.

Architecten die een maatschappelijke rol willen opnemen en ervaring hebben met collectieve (woon)projecten.

Twijfel niet om ons te contacteren met al uw vragen en opmerkingen via heimcollectief@gmail.com

Inclusie-units in Bijgaardehof © Bogdan Van Broeck

Colofon

Productie
Vlaams Architectuurinstituut en de Singel Internationale Kunstcampus

Redactie
Luce Beeckmans, Jonas De Maeyer, Els De Vos, Kimoura Hauquier en Maarten Van Den Driessche

Onderzoek
Luce Beeckmans, Jonas De Maeyer, Kimoura Hauquier, Sarah Van de Velde, Marrije Vanden Eynde, Ella Vanden Houte

Tekst
Luce Beeckmans

Projectcoördinatie
Jonas De Maeyer

In samenwerking met
HEIM-collectief, Team Vlaams Bouwmeester, Endeavour, Iyama (Iyad Tatari, Malek Alama), Universiteit Antwerpen (Lieselotte Crijns, Leonie Damen, Lien De Maeyer, Cynthia Geerts, Alina Rusenko, Lisa Shum, Robbe Stevens, Nikky Van der Poel, Chiara Van den Broek, Natalys Van Dyck, Jeroen Wijnhorst) en Universiteit Gent (Zuzanna Rucka, Helena Sileghem, Sarah Van de Velde, Marrije Vanden Eynde, Ella Vanden Houte)

Met de steun van
Vlaamse overheid, de opleiding interieurarchitectuur Uantwerpen, Vakgroep Architectuur en Stedenbouw UGent, Genscom, Triakon, Fonds Wetenschappelijk Onderzoek Vlaanderen (FWO)

Met dank aan
Onderzoeksgroep Henry van de Velde, Faculteit Ontwerpwetenschappen UAntwerpen (Uta Pottgiesser, Eva Storgaard, Iris Van der Schueren, Paul Wauters en Fille Hanjoul), Vakgroep Architectuur en Stedenbouw UGent (Joachim De Clerck, Maarten Delbeke, Johan Lagae, Lieven Nijs, Dirk Somers), Maarten Desmedt, Tim Devos, Ruimteveldwerk (Pieter Brosens, Brecht Van Duppen), Vluchtelingenwerk Vlaanderen (Pascal Debruyne, Lore Robeyns, Charlotte Vandycke), Inkernaut, Labland, De Koer, Wooncoop, Biotope, Kevin Buytaert, Ben Derudder, Dirk Geldof, Nils Luyten, Wannes Loose, Lies Mertens, Samuel Pinillos, Stijn Oosterlynck en Ellen van Vooren

V.U. Luce Beeckmans, Jozef Plateaustraat 22, 9000 Gent.